

**İBTİDAI TƏHSİLİN AKTUAL PROBLEMLRİ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
ACTUAL PROBLEMS OF PRIMARY EDUCATION**

UOT 372.3/4

Şəhla Telman qızı Həsənova
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant,
Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu
<https://orcid.org/0000-0002-8744-9614>

**İBTİDAI SİNİFLƏRDƏ DİDAKTİK OYUNLARIN TƏTBİQİNİN
ELMİ-PEDAQOJİ ƏSASLARI**

Шахла Тельман гызы Гасанова
докторант по программе доктора философии
Институт Образования Азербайджанской Республики

**НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРИМЕНЕНИЯ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР
В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ**

Shahla Telman Hasanova
doctorial student in the program of doctor of philosophy
Institute of Education of the Republic of Azerbaijan

**SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL BASIS OF THE APPLICATION OF DIDACTIC
GAMES IN PRIMARY CLASSES**

Xülasə. Məqalədə müəllif ibtidai siniflərdə didaktik oyunlardan istifadənin əhəmiyyətini izah edir. Qeyd edilir ki, didaktik oyunlar kiçikyaşlı məktəblilərin idrak fəallığını sürətləndirir, onlarda təlimə böyük maraq yaradır, təlim prosesinin səmərəsini artırır. İbtidai siniflərdə müxtəlif didaktik oyunların tətbiqi şagirdləri daha da fəallaşdırır, onların intellektual səviyyəsini inkişaf etdirir, dərk etmə qabiliyyətlərini yaxşılaşdırır.

Açar sözlər: didaktik oyun, təlim prosesi, kiçikyaşlı məktəbli, fəaliyyət, öyrənmə

Резюме. В статье автор объясняет важность использования дидактических игр в начальных классах. Отмечено, что дидактические игры ускоряют познавательную деятельность младших школьников, вызывают большой интерес к обучению, повышают эффективность учебного процесса. Применение различных дидактических игр в начальных классах активизирует активность учащихся, развивает их интеллектуальный уровень, улучшает понимание.

Ключевые слова: дидактическая игра, учебный процесс, учащийся начальной школы, деятельность, обучение

Summary. In the article, the author explains the importance of using didactic games in primary classes. It is noted that didactic games accelerate the cognitive activity of young schoolchildren, create great interest in learning, and increase the effectiveness of the learning process. The application of various didactic games in primary classes makes students more active, develops their intellectual level, and improves their understanding.

Key words: didactic game, learning process, elementary school student, activity, learning

Dərs prosesində kiçikyaşlı məktəblilərin ağılı yüklənməsi onların oxumaq həvəsinin azalmasına, çox tez yorulmasına, nəticədə isə dərslərin effektivliyinin aşağı düşməsinə səbəb ola bilər.

Bu səbəbdən də müəllimlər təlim prosesində şagirdlərdə öyrənməyə yüksək maraq yaratmalı, onların fəallığını proses boyu qoruyub saxlamalıdır. Hər bir müəllim öyrənənlərin düşüncəsini fəallaşdıran, onları həvəsləndirən yeni metodların axtarışında olmalıdır.

Məktəblinin şəxsi idrak fəallığı onun oxuması üçün mühüm amildir və tədris materialının mənimsənilməsinin sürətinə, dərinliyinə və möhkəmliyinə həlledici təsir göstərir [5, s.166].

Təlim prosesində şəxsi idrak fəallığı dedikdə şagirdin gerçəkliyi öyrənməyə can atması, məqsədə çatmaq üçün iradə göstərməsi nəzərdə tutulur. Kiçikyaşlı məktəblilərdə idrak fəallığı formalaşdırmaq, onların düşüncəsini inkişaf etdirmək üçün müxtəlif tədbirlər görülür. Həmin tədbirlərdən biri də təlimdə didaktik oyunlardan istifadədir.

Tədris prosesinin necə qurulması şagirdlərin dərəcə marağının oyanmasına birbaşa təsir edir. İbtidai siniflərdə didaktik oyunların tətbiqi kiçikyaşlı məktəblilərdə idrak maraqlarının yaranmasına kömək edir. Didaktik oyunlar inkişaf, tərbiyə və təhsil funksiyalarını yerinə yetirən müasir təlim metodlarından biridir. Bu oyunların ibtidai siniflərdə tətbiqi elmi əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqatlar göstərmişdir ki, şagirdlər biliyi yalnız təlim prosesində müəllimin köməyi və rəhbərliyi ilə deyil, eyni zamanda, müstəqil öyrəndikləri zaman əldə edirlər. Çünki sərbəst öyrənmə prosesində öyrənənin yaradıcı fəallığı daha da inkişaf edir. Bununla yanaşı öyrənənlərin biliyi dərk etmə və mənimsəmə səviyyəsindəki fərqi fərqlər də öyrənmə prosesində mühüm rol oynayır.

Bəzən şagird hər hansı bir fənni zəif qavradıqda fənn müəllimi onun mənimsəmə qabiliyyətinin aşağı olduğunu düşünür. Lakin bunun əsas səbəbi şagirdin təlim sürətinin sinif üçün normal hesab edilən təlim sürətinə uyğunlaşa bilməməsidir. Təlim prosesində şagirdlərdə konstruktiv münasibətin formalaşdırılması onların fəallığını artırır, öyrənməni stimullaşdırır. Bu işdə əsas vasitə təlim prosesində müasir, maraqlı metodlardan istifadədir.

Şagirdin biliyi uğurla mənimsəməsi üçün onda dərəcə maraq oyatmaq lazımdır. İbtidai sinif şagirdlərinin idrak fəallığının, təfəkkürünün inkişafında, onların fənnə marağının artırılmasında müxtəlif priyomların, əyləncəli tapşırıqların xüsusi əhəmiyyəti var.

Maraq kiçikyaşlı məktəblilərin əqli əməyə olan istəyinin başlıca səbəbidir. Buna görə də müəllimlər şagirdlərdə dərəcə maraq yaratmağın müxtəlif yollarını axtarıb tapmağa çalışmalı, şagirdləri təəccübləndirmək, heyrləndirməklə yanaşı, onların diqqətini dərəcə cəlb etməyi bacarmalıdır.

Dərs prosesində yaranan situasiyalarda alınan nəticə ilə gözlənilən nəticənin üst-üstə düşməməsi kiçikyaşlı məktəblilərdə təəccüb və heyrlə hissənin yaranması ilə nəticələnir. Bu səbəbdən dərs zamanı elə situasiyalar yaratmaq lazımdır ki, şagirdlərin zehində xoş hisslər formalaşsın. Bu hisslər öyrənənlərin maraqları, onların yeniliyə olan həvəsləri, bilmədikləri şeyləri öyrənmək istəkləri ilə əlaqədardır. Məhz şagirdlərin təəccüb, heyrlə və maraq hissələrinin bir-birilə birləşməsi onlarda idrak fəallığının formalaşmasına kömək edir.

Tədqiqatlar göstərmişdir ki, didaktik oyun ibtidai sinif şagirdlərinin səmərəli işləməsi, əmək fəaliyyətinə cəlb olunması üçün əvəzsiz vasitələrdən biridir. Didaktik oyunları tətbiq edərkən kiçikyaşlı məktəblilərin yaş xüsusiyyətlərinə diqqət yetirmək lazımdır. Təlimin kiçikyaşlı məktəblilərin əsas fəaliyyət növü olmasına baxmayaraq ibtidai siniflərdə didaktik oyunların istifadəsinə geniş yer vermək lazımdır. Çünki şagirdlər tez yorula və həvəsdən düşə bilərlər.

Təlim prosesində oyun texnologiyasının yeri və rolu, oyun elementlərinin öyrənmə ilə üzvi şəkildə əlaqəsi müəllimin pedaqoji oyunların funksiyasını və təsnifatını dərk etməsindən çox asılıdır [3, s.182].

Didaktik oyunların düzgün və yerində istifadəsi kiçikyaşlı məktəblilərin hafizə və təfəkkür proseslərini yaxşılaşdırır, onların fiziki inkişafına kömək edir, sosial inkişafını dəstəkləyir, əxlaqi keyfiyyətlər formalaşdırır. Oyun prosesi şagirdin təsəvvür, duyğu və qavrayışını daha da zənginləşdirir.

Oyunda şagirdlərin bir-birləri ilə münasibəti onların davranışında təzahür edir. Onlar fəaliyyətlərini bir-birilə uyğunlaşdırmağa, oyunun qaydalarına tabe olmağa çalışırlar. Müəllim şagirdlərə yoldaşları ilə münasibətdə tələbkar, diqqətli və xoşniyyətli olmağı, bir-birlərinin fikirləri ilə hesablaşmağı öyrətməlidir. Şagirdlər bu işə yalnız oyun kimi baxmamalı, kollektiv qarşısında məsuliyyət daşıdıqlarını başa düşməlidirlər.

Oyunun gedişində müəyyən çətinliklər yarana bilər. Şagirdlər müxtəlif fərdi xüsusiyyətlərə malik olduqlarından onların bu çətinliklərə münasibəti də müxtəlif olur. Bəzi şagirdlərdə coşqunluq, nikbinlik, özünəinam, gümrahlıq hissləri, bəzilərində isə qüssə, uğursuzluq, inamsızlıq, köməksizlik hissləri yarana bilər. Müəllim şagirdlərdə yaranan mənfi hissləri aradan qaldırmağa çalışmalı, onlarda ruh yüksəkliyi formalaşdırılmalıdır.

Oyunun təşkilində ən vacib məsələlərdən biri müəllimin bu prosesdə iştirakıdır. Bu zaman kiçikyaşlı məktəblilərin oyuna marağı artır, oyundan həzz alırlar, müəllim isə onlara daha da yaxın olur. Müəllimlərin oyun zamanı şagirdlərə verdiyi biliklər onlarda maraq və əxlaq hissini inkişaf etdirir. Oyun kiçikyaşlı məktəblilərin əhval-ruhiyyəsini yaxşılaşdırır, onlarda qələbə əzmi yaradır. Müəllim sonda oyunun nəticəsini, nöqsanları bütün sinif şagirdlərinin iştirakı ilə analiz edir, aydınlaşdırır, səhvləri başa salır.

Didaktik oyunlar bir sıra vəzifələrə xidmət etməli, dərsi rəngarəng etməlidir. Bu zaman oyunlar təlimin mühüm tərkib hissəsinə çevrilə bilər. Tədqiqatlar təsdiqləyir ki, didaktik oyunlar ibtidai sinif şagirdlərinin mənimsəmə qabiliyyətini yaxşılaşdıraraq onları daha da aktivləşdirir, şagirdlərin idrakını inkişaf etdirir. Bu səbəbdən tədrisin didaktik oyunlarla təşkili vacib məsələlərdəndir. Kiçikyaşlı məktəblilərin nitqinin, qavrayışının və təfəkkürünün inkişafında, dərslər materialını yaxşı mənimsəmələrində də didaktik oyunlar əhəmiyyətli rol oynayır. Öyrədici oyunlar öyrənənləri düşündürür və onları düşüncələrini söyləməyə məcbur edir. Məktəblilər danışaraq işləyən zaman onların təfəkkürü və nitqi paralel inkişaf edir.

Didaktik oyunlar bir sıra məqsədlərə xidmət edir, təlimin səmərəli keçməsinə, mövzunun yaxşı mənimsənilməsinə və yaddaşda qalmasına kömək edir. Təlim ilə oyun elementlərinin birləşməsindən yaranan didaktik oyunlar təlim vəzifələrinə xidmət etdiyindən bəzi xüsusiyyətlərə malikdir. Həmin xüsusiyyətlərə oyunların qısamüddətli təşkil olunması, idrak fəallığını sürətləndirməyə çalışması və s. aid etmək olar. Oyun tapşırıqlarının əsas xüsusiyyəti ziddiyyətli xarakterdə olmasıdır. Bu ziddiyyətlər problem təlimə xas olan ziddiyyətlərdir [6, s.292].

Didaktik oyunlar yalnız oyun kimi qəbul edilməməlidir. Adından da məlum olduğu kimi, bu oyunlar didaktik vəzifə daşıyır. Bu mənada didaktik oyunlar öyrənənləri bilik əldə etməyə yönəlməlidir. Kiçikyaşlı məktəblilər oyun zamanı axtarışlar, təhlillər etməli, yeni biliyi özləri kəşf etməli və nəticəyə gəlməlidirlər. Öyrənənlər vahid məqsəd üçün çalışmalı, birlikdə fəaliyyət göstərməlidirlər. Oyun kiçikyaşlı məktəblilər cəlb etməli, onları oyunun şərtlərini yerinə yetirməyə sövq etməlidir.

Didaktik oyunlar şagirdlərə bilikləri sistemləşdirmək işində kömək edir. Şagird hansısa lazımı məlumatı tapmaq istədikdə bütün mümkün məlumatları tutuşdurur, verilən suala uyğun cavab verməyə çalışır. Tapılan məlumatlar ümumiləşdirilir, sistemləşdirilir və bu iş idraki fəaliyyət hesab olunur.

Didaktik oyunlar kiçikyaşlı məktəbliləri hərtərəfli inkişaf etdirən güclü vasitədir. Kiçikyaşlı məktəblilər hələ məktəbəqədər dövrdə artıq didaktik oyunlarla tanış olurlar. I-IV siniflərdə oyunların tətbiqinə geniş yer verilsə də, I sinifdə oyuna daha çox ehtiyac hiss olunur. Sonrakı siniflərdə məktəblilərin oyuna meyli əvvəlki oyunların necə təşkilindən asılı olur. Buna görə də müəllimlər tədrisin oyunlarla təşkilinə xüsusi diqqət ayırmalıdırlar.

Oyun elə bir vasitədir ki, onun köməyi ilə şagirdlərin fəallığını gücləndirmək, onların yorğunluq və dalğınlığının qarşısını almaq olar. Müəllim oyunu elə təşkil etməlidir ki, kiçikyaşlı məktəblilərin diqqəti qeyri-ixtiyari şəkildə dərse yönəlsin. Oyun düzgün təşkil olunduqda şagirdlərin əhvalı yaxşılaşır, dərse cəlb olunma səviyyələri yüksəlir. Oyunun gedişində şagirdlərdə müəyyən davranış qaydaları formalaşır, bir sıra iradi keyfiyyətlər tərbiyə olunur. Şagirdlərə oyun zamanı şərti azadlıq verilir və bununla da onların xarakterindəki müəyyən yaxşı və pis cəhətləri aşkar etmək olur. Müəllimlər bundan istifadə etməli, kiçikyaşlı məktəblilərin xarakterindəki mənfi cəhətlərin aradan götürülməsinə, müsbət cəhətlərin isə formalaşdırılmasına çalışmalı, bu istiqamətdə tədbirlər görməlidirlər.

Didaktik oyunlar vasitəsilə təlim və oyun fəaliyyəti bir-birilə əlaqələndirilir. Öyrədici oyunların hər birində şagirdlərə idraki tapşırıq verilir. Oyun fəaliyyəti elə istiqamətləndirilir ki, bütün didaktik vəzifələr icra olunsun.

I-IV siniflərdə təlim oyunları elə təşkil olunmalıdır ki, məktəblilərin əxlaq tərbiyəsinə imkan yaransın. Oyunların köməyi ilə öyrənlərdə əməksevərlik, düzgünlük, ədalətlik, əməyə, həyata, ailəyə, insana sevgi tərbiyə olunur. Oyun prosesinin imkanlarından istifadə edərək əxlaqi keyfiyyətləri vərdişə çevirmək mümkündür. Şagirdlərin hamısı oyunun tələblərinə riayət edir, hansısa qayda pozulduqda ədalətli qərar verirlər ki, bu da onlarda müsbət əxlaqi keyfiyyətlərin yaranmasına kömək edir.

Didaktik oyunları seçərkən və təşkil edərkən çox diqqətli olmaq lazımdır ki, oyun ibtidai sinif şagirdlərinin idrak fəallığını gücləndirsin, lakin onlarda yorğunluq yaranmasın. Hal-hazırda dərs prosesində müxtəlif didaktik oyunlardan istifadə olunur. Öyrədici oyunları dərsin mövzuna və məqsədinə uyğun olaraq müxtəlif mənbələrdən götürmək olar. I-IV siniflərdə istifadə olunan didaktik oyunları məzmununa, formasına, məqsəd və vəzifəsinə əsasən bir neçə yerə ayırmaq mümkündür:

1. Əyani didaktik oyunlar;
2. Sözlü didaktik oyunlar;
3. Riyazi didaktik oyunlar.

Əyani didaktik oyunlarda müəyyən cəhətlər məlum olduğundan axtarılanı tapmaq asandır. Bu oyunlar öyrənəndən müşahidə və müqayisə etmə bacarığı tələb edir. Bu səbəbdən şagirdlərdə həmin bacarıqlar formalaşdırılmalıdır. Əyani oyunlar şagirdlərdən, eyni zamanda, yaxşı nitq bacarığı və təfəkkürün inkişafını tələb edir. Şagirdlər oyunda fikirlərini aydın, başa düşülən formada ifadə etməlidirlər. Əyani oyunlarda əyanilikdən (şəkil, sxem, paylama materialı və s.) istifadə axtarılan məsələni tez tapmağa kömək edir, müəyyən cəhətləri müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Sözlü didaktik oyunlar Azərbaycan dili və riyaziyyat dərslərində daha çox tətbiq olunur. Bu oyunlar öyrənlərin şifahi nitqinin, şifahi hesablama bacarıqlarının inkişafına, söz ehtiyatının zənginləşməsinə xidmət edir.

Riyazi didaktik oyunlar öyrənlərin hesablama bacarığının daha da inkişafına və sürətlənməsinə şərait yaradır. Oyun elə təşkil olunur

ki, şagirdlər cavabı tapmaq üçün düşünməyə, hesablama aparmağa vadar olurlar. Oyunun gedişində problemlə situasiyalar yaradılır ki, şagirdlər problemi həll etmək üçün əqli əmək sərf edirlər. Nəticədə, onların riyazi təfəkkürü inkişaf edir. Bu oyunlar riyaziyyat dərslərində daha çox istifadə olunur. Amma riyazi oyunları həyat bilgisi, texnologiya, Azərbaycan dili, təsviri incəsənət dərslərində də tətbiq etmək olar. Bu oyunlar kiçikyaşlı məktəblilərin bütün fənlərdə öyrəndikləri məlumatları ümumiləşdirməyə və sistemləşdirməyə kömək edir, fənlərarası inteqrasiyanı təmin edir.

Şagirdlərdə təfəkkür müstəqilliyi formalaşdırmaq müasir dərsin başlıca vəzifəsidir. Hər bir müəllimdən şagirdlərdə dərk etmə əməliyyatlarını yaxşılaşdırmaqla onların öyrənməsi üçün əlverişli şərait yaratmaq tələb olunur. Dərk etmə əməliyyatları dedikdə qruplaşdırma, sistemləşdirmə, təhlil etmə, oxşarlıqla fərqləndirmə, səbəblə nəticə əlaqələrinin müəyyənləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Bu əməliyyatlar şagirdlərə tədris tapşırıqlarını uğurla icra etməyə imkan yaradır. Didaktik oyunlar kiçikyaşlı məktəblilərin dərk etmə əməliyyatlarını sürətləndirir, onlarda tələmə marağının yaranmasına, idrak fəallığının formalaşmasına kömək edir. Onlar oyadıcı və şagirdlərin təlim fəaliyyətini stimullaşdıran bir vasitə kimi çıxış edir [3, s.182].

Problemə aktuallığı. İbtidai siniflərdə didaktik oyunlardan istifadə təlim prosesini asanlaşdırır, onu əhəmiyyətli və dinamik edir. Oyun texnologiyalarının tətbiqi dərsin şagirdlər üçün daha maraqlı bir fəaliyyətə çevrilməsini təmin edir.

Problemə elmi yeniliyi. İbtidai siniflərdə istifadə olunan didaktik oyunların növləri müəyyənləşdirilmiş, bu oyunların tətbiqinin əhəmiyyəti açıqlanmış və istifadə imkanları araşdırılmışdır.

Problemə praktik əhəmiyyəti. I-IV siniflərdə təlim prosesində didaktik oyunların istifadəsi kiçikyaşlı məktəblilərin yaş xüsusiyyətlərinə tam uyğundur. Bu oyunlar vasitəsilə təlim prosesində böyük uğur əldə etmək mümkündür. Kiçikyaşlı məktəblilərin fəallığının artırılmasında, dərsi mənimsəmə səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasında, idrak proseslərinin sürətləndirilməsində didaktik oyunların rolu böyükdür.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. // Azərbaycan müəllimi. - 2013, 25 oktyabr.

2. Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulumu) // Azərbaycan məktəbi, -2007, № 2.
3. Əhmədov, H.H. Pedaqogika. / H.H. Əhmədov, N.E. Zeynalova. -Bakı: Elm və təhsil, -2018, 456 s
4. Nəzərov, M.H. Pedaqoji texnologiyalar. / M.H. Nəzərov, N.Z. Quliyev, X.M. Nəzərova. - Bakı: ADPU-nun nəşriyyatı, -2020, -467 s
5. Paşayev, Ə.X. Pedaqogika. / Ə.X. Paşayev, F.A. Rüstəmov. -Bakı: Elm və təhsil, -2012, -464 s.
6. Rüstəmov, F.A. Ali məktəb pedaqogikası. / Rüstəmov F.A., Dadaşova, T.Y. -Bakı: Nurlan, -2007, - 568 s.
7. Veysova, Z.A. Fəal/interaktiv təlim: Müəllimlər üçün vəsait. / Z.A. Veysova. -Bakı, -2008, -149 s.
8. <https://e-qanun.az/framework/18343>

E-mail: hasanova.shahla1996@mail.ru
Rəyçi: *ped.elm.dok., prof. İ.H. Cəbraylov*
Redaksiyaya daxil olub:09.01.2023.